

**РОЗКРИТТЯ ЗМІСТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ЧЕРЕЗ АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ
НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ**

Статтю присвячено питанню задоволення інформаційних потреб користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського через розкриття змісту наукових збірників. Висвітлено сутність змістового опрацювання збірників і його значення для формування високоякісного інформаційного ресурсу сучасної наукової бібліотеки. Розглянуто особливості процесу аналітико-синтетичного опрацювання збірників наукових праць у процесі формування електронного каталогу на базі автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи «ІРБІС64».

Ключові слова: наукові бібліотеки, електронний каталог, ЕК, інформаційний ресурс, аналітико-синтетичне опрацювання документів, АСОД, збірники наукових праць, наукові статті, автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи, АВІС, «ІРБІС64».

Якість інформаційного забезпечення розвитку науки та освіти насамперед залежить від якості надання доступу до інформаційного ресурсу бібліотеки, що охоплює такі складові, як релевантність, багатоаспектність і швидкість пошуку, можливість отримання максимально повної інформації про наявність необхідних документів та їх зміст.

Упровадження автоматизованих інформаційно-пошукових систем (ІПС), формування електронних каталогів (ЕК), використання інтернет-технологій – усе це дає змогу організувати процес забезпечення інформаційних потреб користувачів на якісно новому рівні: суттєво розширити діапазон пошуку інформації, значно підвищити оперативність знаходження та обміну науковими даними, забезпечити віддалений доступ до інформації.

Отже, інформатизація бібліотек, зокрема наукових, дає змогу, по-перше, значно розширити аудиторію користувачів (переважно завдяки використанню інтернет-ресурсу), а по-друге, значно підвищити якість забезпечення інформаційних потреб користувачів, у тому числі віддалених, в отриманні необхідної наукової інформації [5; 7; 11; 14].

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і засобів у процеси опрацювання бібліотечних фондів, збереження інформації та надання доступу до інформаційного ресурсу є одним із головних напрямів роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Зокрема, це питання висвітлюється у статті П. І. Рогової

«Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору держави», опублікованій у фаховому періодичному виданні з педагогіки – «Педагогічний вісник» (2009, №1) [12].

Одним зі способів задоволення інформаційних потреб користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є створення бібліографічних записів статей із наукових збірників через їх аналітико-синтетичне опрацювання і відображення в електронному каталозі.

Аналітико-синтетичне опрацювання документів є важливою складовою процесу формування інформаційного ресурсу наукової бібліотеки. Аналіз публікацій показав, що цьому питанню у наукових джерелах приділено недостатньо уваги. Значно ширше висвітлено питання пошуку інформації в електронних каталогах і, відповідно, – лінгвістичного забезпечення АБІС [1; 15]. Що стосується досліджень, присвячених безпосередньо технології та особливостям процесу аналітико-синтетичного опрацювання наукових збірників [9], то ці публікації мають характер скоріше інформативний, ніж дослідницький [2; 13]. Цим і зумовлена актуальність статті, присвяченої проблемі розкриття змісту інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського через аналітико-синтетичне опрацювання наукових збірників в АБІС «ІРБІС64».

Мета статті полягає у з'ясуванні можливостей задоволення інформаційних потреб користувачів через аналітико-синтетичне опрацювання наукових збірників і відображення їхнього змісту в електронному каталозі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також у розкритті особливостей цього процесу.

Завдання статті – розкриття сутності змістового опрацювання збірників наукових праць і його значення для формування високоякісного інформаційного ресурсу сучасної наукової бібліотеки; висвітлення особливостей аналітико-синтетичного опрацювання наукових збірників у процесі формування бібліографічних записів (БЗ) електронного каталогу в АБІС «ІРБІС64».

Як зазначалося вище, збірники наукових праць і матеріалів конференцій є одним із джерел наукової інформації, це фахові видання з певної галузі знань. Згідно з ДСТУ 3017–95: «збірник наукових праць – збірник матеріалів досліджень, виконаних у наукових установах, навчальних закладах або товариствах» [3]. Як правило, збірники наукових статей видаються на базі наукових установ – галузевих науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів тощо з різною періодичністю (від одного і більше разів на рік). Статті, що входять до збірника, об'єднані загальною тематикою (наприклад, «Педагогіка», «Психологія», «Філософія» тощо). Вони можуть бути поєднані тематикою окремих випусків або розділів збірника (наприклад, збірник наукових праць «Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова» видається серіями, кожна з яких має свою тему і відповідну назву. Наприклад, серія 5: «Педагогічні науки: реалії та перспективи»; серія 12: «Психологічні науки»; серія 16: «Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики» тощо).

Інший вид наукових збірників – матеріали тимчасових наукових заходів – конференцій, семінарів, читань, круглих столів, симпозіумів тощо – укладаються за результатами їхньої роботи і містять тези доповідей, виступів, повідомлень, зроблених під час заходу, і публікуються відповідно до часу проведення заходу.

Збірники наукових праць належать до тієї категорії документів, в яких інформаційну цінність має не тільки документ у цілому (збірник), але й складові документа – окремі статті, кожна з яких є самостійним, завершеним твором, носієм певної унікальної інформації, тому розкриття змісту кожної статті є дуже важливим у процесі опрацювання наукових збірників.

Розглянемо деякі особливості наукових збірників як джерела наукової інформації.

По-перше, наукові збірники містять інформацію про останні досягнення в певній галузі знань – у вигляді наукових статей і доповідей на наукових заходах. Значна частина цих матеріалів публікується вперше, крім того, на час опублікування ніде більше не згадується, тобто в певному сенсі є унікальною.

По-друге, наукова стаття або доповідь має невеликий обсяг і, як правило, присвячена одному конкретному, достатньо вузькому питанню. Інформація про наукові дослідження і розробки в таких публікаціях подається у стислому, концентрованому вигляді. У процесі аналітико-синтетичного опрацювання це дає можливість звужити діапазон пошуку, конкретизувати його і зробити значно ефективнішим.

По-третє, значна частина наукових збірників і матеріалів конференцій випускається невеликим накладом (від 100 до 300 примірників) і розповсюджується переважно серед наукових установ і бібліотек, тому доступ до інформації, що міститься в цих збірниках, доволі обмежений. Розміщення інформації про зміст наукових збірників в електронному каталозі наукової бібліотеки дає змогу значно полішити можливість доступу до неї користувачів, особливо віддалених.

Отже, наукова стаття як джерело інформації, що відображає найновіші досягнення науки, є важливим елементом інформаційного ресурсу з відповідної галузі знань, а забезпечення можливості доступу до цієї інформації – актуальним питанням інформаційного обслуговування. Саме це зумовлює необхідність включення статей зі збірників наукових праць до інформаційного ресурсу бібліотеки.

Інформаційна діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спрямована на задоволення інформаційних потреб освітян – науковців, викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів, працівників освіти всіх рівнів, починаючи від фахівців з дошкільного навчання до вищої школи. Головний профіль формування інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який станом на 01.01.2011 р. налічував близько 570 000 примірників, – педагогіка і психологія, але тематика документів у фонді бібліотеки набагато ширша, не обмежується тільки про-

фільною, а й містить значну кількість документів з багатьох галузей знань. Збірники наукових праць і матеріалів наукових конференцій відповідної тематики є важливою складовою інформаційного ресурсу книгозбірні, а розкриття їхнього змісту як у традиційній, так і в електронній формі – один з пріоритетних напрямів формування інформаційного ресурсу. Опрацювання наукових збірників і відображення їх в ЕК є одним із пріоритетних напрямів і важливою складовою роботи відділу наукового опрацювання й каталогізації документів. Ця робота була започаткована у 2006 р. і здійснювалась упродовж 2006–2010 рр. у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – Рогова П. І., к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

В умовах комп'ютеризації бібліотечної сфери процес інформаційного забезпечення користувачів бібліотеки потребує удосконалення і в структурі бібліотечних інформаційних ресурсів, і в системі доступу до них. Тому, відповідно до вимог часу, пріоритетним напрямом діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є також створення електронного інформаційного ресурсу, невід'ємною складовою якого є електронний каталог.

Під аналітико-синтетичним опрацюванням документів (АСОД) розуміється сукупність взаємопов'язаних, взаємозалежних процесів формування елементів бібліографічного запису в автоматизованому режимі шляхом аналізу й синтезу [4]. Термін «*аналітико-синтетичне опрацювання*» увійшов у життя бібліотек разом з автоматизацією бібліотечно-бібліографічних процесів. Він не замінив, а дещо уточнив термін «наукове опрацювання», збагативши його новими якостями і функціями. Під час аналітико-синтетичного опрацювання формується певний пошуковий образ документа (ПОД), який повинен максимально точно відображати зміст документа і всі елементи якого надалі використовуються в процесі пошуку. Ефективність пошуку здебільшого залежить від того, наскільки правильно сформовано ПОД [1; 8; 15].

У результаті АСОД об'єкт, що опрацьовується, подумки розділяється на елементи, кожен з яких досліджується окремо як частина цілого, а надалі частини поєднуються в ціле, збагачене новими знаннями. Розглядаючи аналіз і синтез як загальнонаукові методи дослідження, в АСОД їх одночасно розглядають і як прийоми, що дають змогу багатоаспектно характеризувати документи [8].

При опрацюванні наукових збірників аналізують та відбирають важливі з інформаційного погляду статті, на кожному з яких створюється аналітичний бібліографічний запис. Початок аналітичного опрацювання наукових збірників було покладено ще у 2003 р., коли у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського була організована систематична картотека статей із наукових збірників (СКСЗ), яка станом на 01.01.2011 р. налічувала понад 47 000 карток. СКСЗ постійно поповнюється – щорічно до неї вводиться 6000 бібліо-

графічних записів. Актуальність створення аналітичних записів статей зі збірників наукових праць була зумовлена, з одного боку, високим попитом користувачів на інформацію, що міститься в них, з іншого боку – розширенням і поглибленням забезпечення інформаційних потреб користувачів. СКСЗ має великий попит у користувачів бібліотеки – науковців, працівників освіти всіх рівнів, викладачів і студентів педагогічних навчальних закладів. Наприклад, за 2009 р. у бібліотеці було надано близько 12 500 тематичних бібліографічних довідок, а за 2010 р. – понад 12 300 довідок, з них приблизно дві третини – зі зверненням до СКСЗ.

Формування електронного каталогу в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського також було розпочато у 2003 р. у програмі «MARC-SQL», а з 2006 р. ЕК формується в АБІС «ІРБІС64». У середині 2008 р. було розпочато роботу з аналітико-синтетичного опрацювання статей зі збірників наукових праць і матеріалів наукових конференцій у базі даних «Книги» АБІС «ІРБІС64». Станом на 01.01.2011 р. БД «Книги» ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського налічувала понад 34 000 назв документів, з них майже 12 000 – аналітичні записи статей із наукових збірників. Щорічно до ЕК вводиться більше 5 000 аналітичних БЗ. Електронний ресурс наукових статей, як і систематична картотека, має попит у користувачів: у 2009 р. було видано близько 4 500 тематичних довідок, а за 2010 р. – більше 3 200 тематичних довідок, із них звернення до статей із наукових збірників також становить приблизно дві третини.

В АБІС «ІРБІС64» аналітико-синтетичне опрацювання наукових збірників реалізується за допомогою технології дворівневої каталогізації [9]. Перший рівень каталогізації – це наукове опрацювання власне збірника (створення бібліографічного запису, систематизація, предметизація, визначення ключових слів тощо), а також розкриття його змісту (створення переліку статей визначеної тематики); другий рівень – аналітичне опрацювання кожної статті. У результаті такого опрацювання кожна стаття набуває статусу самостійного документа в базі даних «Книги» ЕК і надалі може бути використана для пошуку як самостійна одиниця інформації і як складова збірника. При цьому автоматично встановлюється зв'язок між збірником і статтями, що дає змогу оперативно переходити рівнями «збірник – стаття», «стаття – збірник». Також це дає можливість одночасно переглянути перелік усіх статей збірника.

Активно впроваджуючи ІКТ у процес формування інформаційного ресурсу бібліотеки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського не відмовляється і від традиційних форм роботи і пропонує своїм користувачам як карткові, так і електронні каталоги. Кожен із цих каталогів має свої переваги і недоліки. Розглянемо деякі особливості і переваги ЕК порівняно з традиційним картковим каталогом (картотекою) саме для розкриття змісту наукових збірників.

По-перше, порівняно з картковим, електронний каталог містить максимально повну інформацію про видання, що неможливо для традиційної

карткової форми. Електронний варіант каталожної картки може вмішувати набагато більше інформації про документ, ніж її паперовий варіант, оскільки практично відсутні обмеження в обсязі подання інформації. Однією з суттєвих переваг ЕК є те, що він уможливорює розкриття змісту наукового збірника, – в АБІС «ІРБІС64» передбачено спеціальне поле ЗЗО: «Зміст», куди вводиться перелік усіх статей. Кожна позиція цього поля містить відомості про автора (авторів), назву статті, її місце в збірнику, наявність ілюстрацій, бібліографії тощо. З іншого боку, аналітичний запис кожної статті в ЕК надає повну інформацію про документ (збірник), в якому ця стаття опублікована. Отже, електронний каталог надає змогу користувачу переглядати зміст збірників повністю, щоб вибрати потрібні статті і надалі, використовуючи функцію зв'язку, знаходити їх в ЕК. Або навпаки, маючи інформацію лише про одну статтю, можна знайти в ЕК і збірник, і повну інформацію про всі інші статті з цього збірника. Натомість традиційна картотека такої можливості не надає, тому що в ній картки на статті з одного збірника розосереджено за різними розділами, а інформація про збірник у цілому подається дуже стисло.

По-друге, АБІС «ІРБІС64» пропонує користувачу можливість багатоаспектного пошуку документів із використанням різних пошукових елементів: автор, назва документа (у нашому випадку як збірника, так і статей), ключові слова, предметні рубрики, персоналії, УДК та ін., і в результаті пошуку – одночасне отримання всього переліку документів за обраним видом пошуку. Фактично, в пошуковій системі електронного каталога поєднуються можливості алфавітного, предметного та систематичного каталогів. Крім того, до переваг ЕК можна віднести високу швидкість і оперативність пошуку, можливість компактного зберігання великого обсягу інформації, широке її розповсюдження завдяки використанню інтернет-технологій. Отже, автоматизація процесу АСОД уможливорює створення інформаційного бібліотечного ресурсу, досконалішого щодо повноти інформації, багатоаспектності й оперативності пошуку, розширення території доступу, ніж традиційний каталог або картотека.

Усе це ніяк не зменшує актуальності традиційного каталогу. Формування ЕК не означає відмову від його карткового аналога. Паралельне співіснування, формування та комплексне використання традиційних карткових та електронних бібліотечних ППС тільки оптимізує можливості пошуку інформації та обслуговування різних категорій користувачів з урахуванням їхніх умінь, навичок, уподобань, фізичних і технічних можливостей тощо. ЕК і СКСЗ взаємодоповнюють, а не взаємозамінюють один одного і працюють у комплексі на загальну мету – максимально якісне забезпечення інформаційних потреб користувачів [6; 10]. Але, безперечно, інтерес до електронного каталогу збільшується, і надалі його роль і місце в інформаційному ресурсі бібліотеки зростатиме.

Формування ресурсу статей із наукових збірників у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського триває вже декілька років, але цей напрям діяльності має великий потенціал для розвитку і певні перспективи.

По-перше, нині основна тематика наукових збірників, які підлягають опрацюванню, – педагогіка і психологія, але надалі можливе введення до електронного каталогу наукових статей не тільки освітньої, але й іншої тематики через опрацювання наукових збірників з інших галузей науки і культури, що здійснюється сьогодні обмежено (наприклад, історії, українознавства, мистецтвознавства, літературознавства, бібліотекознавства та ін.).

По-друге, необхідним є кооперування роботи з аналітичного розпису статей для формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу, а це – обмін інформацією з бібліотеками мережі та науковими установами, які випускають наукові збірники, інститутами НАПН України, вищими навчальними закладами тощо [12; 14].

По-третє, перспективним є створення об'єднаної електронної повнотекстової бази даних наукових статей, що особливо актуально для наукових збірників, які, як зазначалося вище, є носіями новітньої наукової інформації [7]. Надання доступу до такої БД можливо лише через електронні каталоги учасників снільного проекту.

Актуальними сьогодні є питання підготовки користувачів, їхньої адаптації до роботи в автоматизованій пошуковій системі, удосконалення сервісу пошуку інформації, створення комфортних умов для продуктивної роботи користувача з електронним каталогом і в приміщенні бібліотеки, і через її веб-портал. Наше завдання полягає не тільки в тому, щоб сформувати якісний інформаційний ресурс, але й забезпечити умови для його ефективного використання.

Отже, реалізація цих проектів, безперечно, має бути спрямована на максимальне врахування інтересів користувачів і оптимальне задоволення їхніх інформаційних потреб.

Література

1. Алешин, Л. И. Поиск документов: анализ и новые возможности [Электронный ресурс] / Л. И. Алешин. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://laleshin.narod.ru/pd-a-nv.htm>. – Загл. с экрана.
2. Анциперович, А. А. Особенности аналитической росписи в Научно-педагогической библиотеке [Электронный ресурс] / А. А. Анциперович. – Электрон. дан. – Режим доступа: www.bla.by. – Загл. с экрана.
3. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. – Чинний від 1996–01–01. – К. : Держстандарт України, 1995. – 47 с.
4. Зупарова, Л. Б. Проблемы подготовки специалиста-универсала [Электронный ресурс] / Л. Б. Зупарова. – Электрон. дан. – Режим доступа: www.lib-conf.narod.ru. – Загл. с экрана.

5. *Карауш, А. С.* Развитие информационных технологий в библиотеках: взгляд в будущее [Электронный ресурс] / А. С. Карауш, А. С. Макарович // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса. – Электрон. дан. – М. : ГПНТБ России, 2007. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. требования: IBM PC ; Windows 2000 или выше. – Загл. с этикетки диска.

6. *Скоробогатов, В. М.* Каталоги карточный и электронный: общее и особенное : диалог профессионалов / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 12. – С. 15–24.

7. *Костенко, Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества [Электронный ресурс] / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/libdoc/02ksbio.htm>. – Загл. с экрана.

8. *Кушнарченко, Н. М.* Наукова обробка документів як сукупність процесів аналізу і синтезу / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова // Кушнарченко Н. М. Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарченко, В. К. Удалова. – 4-е вид., переробі і допов. – К., 2006. – С. 19–25.

9. *Мешечак, Н. А.* Опыт распределенной многоуровневой каталогизации периодических изданий в системе ИРБИС [Электронный ресурс] / Мешечак Н. А., Карауш А. С. – Электрон. дан. – Режим доступа: www.opyt-medlib-libcom03. – Загл. с экрана.

10. *Онiстрат, Н.* Електронні та карткові інформаційно-пошукові системи бібліотеки: питання взаємодії / Н. Онiстрат // Бiбл. форум України. – 2007. – № 2 (16). – С. 14–16.

11. *Подковырина, Е.* Электронный каталог библиотеки как элемент качественного обеспечения информационных потребностей пользователей / Е. Подковырина // Бiбл. форум України. – 2008. – № 4 (22). – С. 9–11.

12. *Рогова, П. І.* Роль освітянських бібліотек у формуванні інформаційного простору держави / П. І. Рогова // Пед. вісн. – 2009. – № 1. – С. 13–16.

13. *Семенова, О. Ф.* Опыт создания аналитического библиографического описания в ЦНСХБ [Электронный ресурс] / О. Ф. Семенова. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://libconfs.narod.ru/2001/5s/s5_p23.html. – Загл. с экрана.

14. *Шемаева, Г.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку / Г. Шемаева // Бiбл. планета. – 2006. – № 4 (34). – С. 21–25.

15. *Шутько, Е. В.* Аналитическая обработка текстовой информации и смысловой поиск в электронных базах данных: проблемы противоречий [Электронный ресурс] / Е. В. Шутько. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://elar.usu.ru/html/1234.56789/325/2002_16.HTML. – Загл. с экрана.